

Ijtimoiy sohada maqsadli jamg'armalar va ijtimoiy fondlar faoliyatini takomillashtirishning xorij tajribasi

Samiyeva, Gulnoza Toxirovna

Зарубежный опыт совершенствования деятельности целевых и социальных фондов в социальной сфере

Самиева, Гулноза Тохировна

Foreign experience in improving the activities of targeted and social funds in the social sphere

Samieva, Gulnoza Tokhirovna

■ Received: June 8, 2024 ■ Revised: June 11, 2024 ■ Accepted: June 15, 2024 ■ Published Online: July 1, 2024

Annotatsiya. Ushbu maqolada ijtimoiy fondlar va maqsadli jamg'armalar, ularning faoliyati xorij tajribasi bilan qiyosiy tahlil etilgan holda bayon etilgan. Har bir maqsadli jamg'arma alohida davlat miqyosida shakllangan yoki biror-bir tuzilma tarkibida shakllanganligidan qat'iy nazar ular har tomonlama mustaqil, soliq to'lovchilar uchun ochiq va shaffof bo'lishi shart. Ana shundagina bu jamg'armalarni nafaqat soliq va yg'imlar hisobidan, balki mahalliy va xalqaro miqyosda homiylik mablag'larini ham jalb etishdek imkoniyatga ega bo'linadi. Maqsadli jamg'armalarning ta'riflanishida maqsadli jamg'armalar davlat moliyasi tizimining tarkibiy bo'g'ini bo'lish bilan birga, bir necha o'ziga xos xususiyatlarga egaligini e'tiborga olish zarur. Maqsadli jamg'armalar ba'zan ijtimoiy ehtiyojlarni moliya bilan ta'minlash uchun davlat tomonidan jalb etiluvchi va operativ mustaqillik asosida kompleks ravishda sarflanuvchi moliya resurslarini qayta taqsimlash va foydalanish shaklidir. Iqtisodiyotning turli sohalarini rivojlanib borayotgan davrda davlat-xususiy sheriklik dunyoning bir nechta mamlakatlarida AQSH, Kanada, Yevropa Ittifoqi davlatlari, Avstraliya, Hindiston va boshqa rivojlangan davlatlarda keng tarqalgan. Davlat-xususiy sheriklik mexanizmi davlat va boshqa loyihalarni xususiy mablag'lar hisobidan moliyalashtirishni ta'minlash uchun milliy hamda xalqaro darajada qo'llaniladi.

Kalit so'zlar: ijtimoiy soha, ijtimoiy fondlar, ijtimoiy himoya, maqsadli jamg'armalar, xayriya fondlari.

Аннотация. В данной статье описаны социальные фонды и целевые фонды, их деятельность со сравнительным анализом зарубежного опыта. Каждый целевой фонд, независимо от того, сформирован он на отдельном государственном уровне или в рамках структуры, должен быть полностью независимым, открытым и прозрачным для налогоплательщиков. Только тогда у этих фондов появится возможность привлекать не только налоги и сборы, но и местные и международные спонсорские фонды. При определении трастовых фондов необходимо учитывать, что трастовые фонды являются структурным звеном государственной финансовой системы и обладают рядом уникальных характеристик. Целевые фонды представляют собой форму перераспределения и использования

финансовых ресурсов, которые иногда привлекаются государством для финансирования социальных нужд и используются комплексно на основе оперативной самостоятельности.

В то время, когда развиваются различные отрасли экономики, государственно-частное партнерство получило широкое распространение в ряде стран мира, в США, Канаде, странах ЕС, Австралии, Индии и других развитых странах. Механизм государственно-частного партнерства используется на национальном и международном уровне для обеспечения финансирования государственных и других проектов за счет частных средств.

Ключевые слова: социальная сфера, социальные фонды, социальная защита, целевые фонды, благотворительные фонды.

Annotation. This article describes social funds and trust funds, their activities with a comparative analysis of foreign experience. Each trust fund, whether formed at a separate government level or within a structure, must be completely independent, open and transparent to taxpayers. Only then will these funds be able to attract not only taxes and fees, but also local and international sponsorship funds. When determining trust funds, it is necessary to take into account that trust funds are a structural element of the state financial system and have a number of unique characteristics. Trust funds are a form of redistribution and use of financial resources, which are sometimes attracted by the state to finance social needs and are used in an integrated manner on the basis of operational independence.

At a time when various sectors of the economy are developing, public-private partnerships have become widespread in a number of countries around the world, in the USA, Canada, EU countries, Australia, India and other developed countries. Public-private partnerships are used nationally and internationally to provide private funding for government and other projects.

Key words: social sphere, social funds, social protection, trust funds, charitable foundations

KIRISH

Xorijiy mamlakatlar moliya tizimida maqsadli jamg'armalarning o'rni nihoyatda katta. Ularda jamlanadigan mablag'lar hajmi yuqori bo'lib, masalan, Fransiya va Yaponiyada maxsus jamg'armalarning miqdori jihatidan mamlakatning davlat budjetiga yaqin. Yaponiyada davlat xarajatlarining yarmidan ko'pi ana shunday jamg'armalar hisobidan moliyalashtirilsa, Buyuk Britaniyada bu ko'rsatkich budjetning uchdan bir qismini tashkil etadi. Albatta, bu jamg'armalarning ijtimoiy va iqtisodiy vazifalari mavjud.

Davlat bu jamg'armalarning mablag'lari bilan ishlab chiqarish jarayoniga aralashadi, tashkilot va muassasalarga kreditlar va subsidiyalar beradi, shuningdek, aholiga ijtimoiy xizmatlar ko'rsatadi [1]. Maxsus jamg'armalarning mablag'laridan foydalanishga ko'ra iqtisodiy, ijtimoiy, shaxsiy va mulkini sug'urtalash, ilmiy tadqiqot, harbiy-siyosiy, xalqaro jamg'armalarga bo'linadi. Iqtisodiy jamg'armalarning mablag'lari xususiy kompaniyalar va kam rentabelli davlat korxonalarini, asosan, iqtisodiyotning rivojlanish davrlari krizis paytida moliyalashtirish uchun yo'naltiriladi.

ADABIYOTLAR SHARHI

Tahlil davomida iqtisodiy taraqqiyot bo'yicha A.Smit, A.Marshall, J.Keynslarning hamda hozirgi zamon

monetarizmi, institutsionalizm va liberalizm oqimlari namoyondalari qarashlarining mazmun mohiyatini yoritib berishga ham o'rin ajratiladi. Shuningdek, T.Veblen, J.Kommons, U.Mitchell, J.Gobson, U.Gamilton, V.Oyken, V.Ryobke, A.Ryustov, L.Erxardlar asarlari, o'zbekistonlik olimlardan A.Vahabov, Q.X.Abduraxmonov, X.T.Toxirova, Q.Mametjanovlar asarlarida aks ettirilgan. K.N.Pupynin asarida esa aynan maqsadli jamg'armalar va ijtimoiy fondlar haqida fikr-mulohazalari aks ettirilgan [2].

ASOSIY TAHLIL VA NATIJALAR

Maqsadli jamg'armalar ba'zan ijtimoiy ehtiyojlarni moliya bilan ta'minlash uchun davlat tomonidan jalb etiluvchi va operativ mustaqillik asosida kompleks ravishda sarflanuvchi moliya resurslarini qayta taqsimlash va foydalanish shaklidir. Iqtisodiyotning turli sohalari rivojlanib borayotgan davrda davlat-xususiy sheriklik dunyoning bir nechta mamlakatlarida, xususan, AQSH, Kanada, Yevropa Ittifoqi davlatlari, Avstraliya, Hindistonda keng tarqalgan. Davlat-xususiy sheriklik mexanizmi davlat va boshqa loyihalarni xususiy mablag'lar hisobidan moliyalashtirishni ta'minlash uchun milliy hamda xalqaro darajada qo'llaniladi. Davlat-xususiy sheriklik jarayonlarini qo'llash ijobiy natijalar bergan bo'lib, xususiy sektor mablag'larini jalb etish hisobiga davlat oldida turgan vazifa va muammolarni hal etishning haqiqiy imkoniyatlarini ko'rsatib bergan. Buyuk Britaniyada

davlat-xususiy sheriklikni qo'llash tajribasi uning boshqa mamlakatlarda tarqalishiga yordam bergan [3].

Yaponiyada juda ko'p kredit fondlari mavjud. Jumladan, moliyaviy korporasiyalar fondlari va maxsus banklar jamg'armalari (Yaponiya eksport va import banklari, Yaponiya rivojlantirish banklari, qishloq xo'jaligi uchun markaziy kooperativ banklari) mavjud. Moliyaviy korporasiyalar jamg'armalari budjet mablag'lari, shuningdek, beriladigan kreditlar foizlari hisobiga tashkil etiladi. Bu jamg'armalar inqirozga yuz tutgan korxonalarini moliyalashtirish yoki boshqa kredit manbaiga ega bo'lmagan kompaniyalarga moliyaviy yordam berish maqsadida ularga chegirma foizlarda qarz ajratadi. Kredit jamg'armalari davlat jamg'arma kassalari va boshqa kredit tashkilotlari ixtiyoridagi mablag'lar bo'lib, qaytarib berish va foiz to'lash shartini qo'yadi. Bu jamg'armalardan davlat buyurtmalari bajariladi va mamlakat bevosita rivojlanadi. Shuni hisobga olgan holda, har bir iqtisodiyotda ham maqsadli jamg'armalar mavjudligi shu davlatning barqaror taraqqiyoti mezonidir [3].

O'zbekiston Respublikasida bu tizim, ya'ni davlat xususiy sherikchiligi maqsadli jamg'armalar tizimida shakllanirilmagan, aksincha monopol sifatida Moliya vazirligi tizimida va davlat budjeti mablag'lari hisobiga saqlab turilibdi. Bugungi kunda O'zbekiston kuchli fuqarolik jamiyati qurish yo'lidan borar ekan, bu sharoitda jamiyat hayotida tub islohotlar o'tkazish va modernizatsiyalash kundalik ehtiyojga aylanadi. XXI asr kishilik jamiyati tarixida va hayotida rivojlangan "Axborot texnologiyalari asri" sifatida kirib keldi. Ushbu yangi asr mamlakatlar, xalqlar va insonlar hayotida, tarixida o'zining ulkan o'zgarishi va yangilanishi bilan juda katta tarixiy rol o'ynadi.

O'zbekistonda demokratik jamiyat asoslari mustahkamlanib borgani sari yangi yangi milliy islohotlarga tayanish, ularni zamonaviy mazmun-mohiyat bilan boyitish va rivojlantirishga bo'lgan ehtiyoj har qachongidan ham kuchaymoqda. Bu – fuqarolarning xohish-irodasi, maqsad va intilishlari, adolatli, erkin, demokratik jamiyat barpo etish to'g'risidagi orzu-umidlarini ro'yobga chiqarish bilan uzviy bog'liq bo'lgan zarurat va vazifadir. Ushbu vazifa millatning ko'p ming yillik davlatchilik tarixi an'analariga suyangan holda amalda ro'yobga chiqariladi [4].

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyev bu xususida shunday deydi: "Bizning asosiy strategik vazifamiz bu – demokratik davlat, fuqarolik jamiyati qurish jarayonlarining xalqni baxtivor yashashga erishishimizdan iborat. Xalq bizdan rozi bo'lishi kerak, odamlar ongida demokratik qadriyatlarni mustahkamlash yo'lidan og'ishmay, izchil va qat'iyat bilan borishdir" [5].

Ommaviy jamoat tashkilotlari ijtimoiy siyosiy tuzumi qanday bo'lishidan qat'iy nazar barcha mamlakatlarda amal qiladi. Avvalo demokratik jamiyatni barpo etishda BMT hujjati

(memorandumi)da ko'rsatilganidek, 3 ta soha (sektor)ning o'zaro hamkorligi muhim ahamiyat kasb etadi. Bular:

- 1) davlat;
- 2) bozor;
- 3) jamoat tashkilotlari. Uchinchi sektor haqida gap ketganda ular tarkibiga: kasaba uyushmalari (avvalo buni ijtimoiy tashkilotlarning asosi sifatida ham qaraladi), jamg'armalar, yoshlar va xotin-qizlar harakatlari, kasbiy assotsiatsiyalar, klublar, akademik institutlar va boshqalar kiradi.
- 4) "tuman (shahar) – viloyat – respublika" tamoyilida ishlovchi sektor (mahallalar, hokimliklar) [6].

O'zbekiston Respublikasida jamg'armalar tuzish va faoliyat prinsiplari sifatida ixtiyoriylik, teng huquqlilik, o'zini-o'zi boshqarish, oshkorlik, qonuniylikni e'tirof etishimiz mumkin. Ularning o'ziga xos xususiyatlari quyidagicha tafsiflanadi:

1. Ko'ngillilik – ularning mutlaqo ixtiyoriy asosda tuzilganligi. Unda a'zolikning va faoliyat ko'rsatishning har bir fuqaroning xoxishi hamda roziligi bilan amalga oshiriladi.
2. Mustaqillik – mavjud qonunlar va o'z nizom qoidalariga ko'ra faoliyat ko'rsatish. Biror bir o'zga tashkilotning qonunsiz aralashuvidan xoli bo'lish.
3. O'zini-o'zi mablag' bilan ta'minlash. Nizom maqsadlarini amalga oshirish uchun qonunchilik talablariga muvofiq tadbirkorlik, ishlab chiqarish – xo'jalik va boshqa man qilinmagan faoliyat bilan shug'ullanish.
4. O'z nomidan kelib chiqib, jamoatchilik, ya'ni ko'pchilik uchun xizmat qilish. O'ziga tegishli ma'lum qatlam yoki guruh manfaatlarini himoya qilish, ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy-huquqiy yordam ko'rsatish va hokazo.

Xorij tajribasini ko'rsak ham, jamg'arma va fondlarning aksariyati bemor bolalarga yordam berish, sport tashkilotlarini, shuningdek, teatrlar va muzeylarni qo'llab-quvvatlash, yoshlar va keksa avlodni himoya qilishga qaratilgan.

Fondlarda joylar tashkilotning umumiy moliyaviy ta'minoti bo'yicha, boshqacha aytganda, xayr-ehsonlar soniga ko'ra taqsimlanadi. Ushbu fondlarning asosiy qismi AQShda joylashgan va reytingning faqat uchtasi Gollandiya, Buyuk Britaniya va BAAda.

1. Bill va Melinda Geyts jamg'armasi 1994 yildan beri mavjud bo'lib, uning "davlati" 42,3 milliard dollarni tashkil qiladi. Jamg'armaning asosiy maqsadi og'ir kasalliklarga qarshi kurashish, kam ta'minlanganlarga yordam berish, ta'lim va sog'liqni saqlashni qo'llab-quvvatlashdir.
2. Gollandiya fondi INGKA 1982 yilda IKEA asoschisi va egasi shved milliarder Ingvar Kamprad tomonidan asos solingan. Jamg'armaning rasmiy e'lon qilingan maqsadi arxitektura va interer dizaynidagi innovatsiyalarni rag'batlantirish va qo'llab-quvvatlashdir. Aktivlari 36 milliard dollarga baholanmoqda.

3. Britaniya fondi - Xush kelibsiz Ishonch - dunyodagi eng qadimgilaridan biri: 1936 yilda tashkil etilgan. Hozir uning aktivlari 25,9 milliard dollarni tashkil etadi. U farmatsevtika magnati ser Genri Velkoma tomonidan yaratilganligi sababli, u odamlar va hayvonlarning sog'lig'ini yaxshilash uchun biotibbiyot tadqiqotlari bilan shug'ullanadi. Ya'ni, ilm-fanni moliyalashtiradi, shuningdek, ilm-fanni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlaydi. Tibbiy tadqiqotlar sohasida u Bill va Melinda Geyts jamg'armasidan keyin dunyodagi ikkinchi xususiy "xayriyachi" hisoblanadi.

4. Xovard Xyuz tibbiyot instituti jamg'armasi 1953 yilda aviator, kinematograf, multimilliard va sarguzashtchi Xovard Xyuz tomonidan tashkil etilgan. Jamg'arma genetika, immunologiya va molekulyar biologiya sohasida tibbiy tadqiqotlar bilan shug'ullanadi. Aktivlari 16,9 milliard dollarni tashkil etadi.

5. Ford fondi - boshqa amerikalik boy odamning, avtomobil magnati Genri Fordning o'g'li - Edsel Fordning g'oyasi bilan tashkil topgan "Wellcome Trust" bilan bir qatorda u dunyodagi eng qadimgi xayriya jamg'armasi - 1936 yildan beri mavjud. Demokratiyani qo'llab-quvvatlash, qashshoqlikni qisqartirish, xalqaro hamkorlik va inson rivojlanishini rag'batlantirish dasturlarini moliyalashtiradi. Ford fondining aktivlari bugungi kunga qadar 11,2 milliard dollarga baholanmoqda.

6. Fond J. Pol Getty Trust, 1982 yilda tashkil etilgan va 10,5 milliard dollar aktivlari bilan san'atni qo'llab-quvvatlaydi. Shunday qilib, J. Pol Getti muzeyi Los-Anjelesda joylashgan bo'lib, u har yili 1,6 million kishini qabul qiladi va AQShning eng ko'p tashrif buyuriladigan muzeylaridan biridir. Jamg'arma boshqa muzeylar va madaniyat muassasalariga o'qish uchun grantlar ajratadi.

7. Kamehameha maktablari 1887-yilda tashkil etilgan bo'lib, Gavayida joylashgan va uning ixtiyorida 10,1 milliard dollar bor. Maktab faqat Gavayi millatiga mansub bolalarni o'qitish uchun mo'ljallangan.

8. Muhammad bin Rashid Al Maktum jamg'armasi- BAAning Dubay shahrida, 10 milliard dollarlik aktivlarga ega xayriya jamg'armasi. 2007-yilda tashkil etilgan jamg'arma o'z say-harakatlarini arab mamlakatlaridagi ishsizlik va savodsizlikka qarshi kurashga qaratgan. Jamg'arma uchta yo'nalishda: madaniyat, tadbirkorlik va bandlik, ta'lim sohalarida ko'mak ko'rsatadi.

9. Robert Vud Jonson jamg'armasi - 1972 yilda tashkil etilgan bo'lib, uning aktivlari bugungi kunda 9,53 milliard dollarni tashkil qiladi. Maqsad - barcha amerikaliklarning salomatligini yaxshilash. Jamg'arma bolalar kasalliklari va odamlarning dori-darmonlarga qaramligi bilan kurashayotganlarga grantlar ajratadi, shuningdek, shifokorlar va hamshiralarni tayyorlash uchun mablag' ajratadi.

10. Uilyam va Flora Xyulett fondi 1966 yilda tashkil etilgan va

8,7 milliard dollarlik aktivlarni "boshqaradi". Ta'lim, ijtimoiy himoya qilish sohasida grantlar berish bilan shug'ullanadi, global rivojlanishga ega.

11. Xalqaro tilaklar fondini yarating. Yo'nalishi: Hayotga xavf soladigan kasalliklarga chalingan bolalarning istaklarini bajarish; og'ir kasal bolaga umid, kuch va quvonch baxsh etish. Tashkilot 1980 yilda Arizona shtatining Feniks shahrida tashkil etilgan va hozirda bolalar uchun yetakchi xalqaro xayriya tashkilotlaridan biri hisoblanadi. 1993 yilda Make-A-Wish Foundation® International xalqaro tashkilotga aylandi. Tashkilot hozirda besh qit'aning 47 davlatidan kelgan bolalarga xizmat ko'rsatadi. 1980 yildan beri homiylarning saxiyligi va 30 000 ko'ngillilar yordami tufayli tashkilot butun dunyo bo'ylab og'ir kasal bolalarning 270 000 dan ortiq istaklarini amalga oshirdi.

Amerikaning mahalliy mustaqil xayriya tashkilotlari - 700 dan ortiq mahalliy notijorat xayriya tashkilotlari federatsiyasi bo'lib, ular mahalliy jamoalarda bolalar, kambag'allar, nogironlar, qariyalar, uysizlar va boshqalarga yordam beradi.

12. Johnson & Johnson birinchi darajali mahsulotlari bilan mashhur. Kompaniya asoschisining o'g'li o'zining Robert Vud Jonson xayriya jamg'armasini ochdi va u oxir-oqibat "dunyoning xayriya jamg'armalari" ro'yxatidan joy oldi. Jonson xayriya tashkiloti 1936 yilda tashkil etilgan bo'lib, o'shandan beri jamg'arma kambag'al va kam ta'minlanganlarga, shuningdek surunkali kasalliklardan aziyat chekadigan odamlarga faol yordam berib keladi. Jamg'arma har yili Amerikada qashshoqlikka qarshi kurashish uchun taxminan yarim milliard dollar ajratadi.

13. Uill Keyt Kellogg har bir inson o'z kelajagini o'zi belgilaydi va agar xohlasa, hayotini o'zgartirishi mumkinligiga ishongan. Uill Keyt Kelloggning o'zi 1930 yilda Kellogg fondini yaratgan va muhtojlarga faol yordam bergan. Kellogg xayriya jamg'armasi bugungi kunda ham ishlamoqda va eng muhim xayriyalardan biri bu odamlarga yordam berish va bo'rondan keyin uylarni tiklash uchun ajratilgan mablag'dir.

14. Dunyodagi sakkizinchi yirik xayriya jamg'armasi Robert Bosch jamg'armasi bo'lib, 1964 yilda Robert Boschning o'zi tomonidan asos solingan. Ayni paytda u Germaniyaning eng yirik xayriya tashkiloti hisoblanadi. Jamg'arma budjeti 90% Bosch aksiyalaridan iborat bo'lib, butun budjet yetti milliard dollar oralig'ida. Bosch xayriya fondi tadqiqot, fan, tibbiyot va sog'liqni saqlashni rivojlantirishga mablag' ajratadi. Shuningdek, u insonparvarlik yordami va ta'limni qo'llab-quvvatlash bilan shug'ullanadi, jamg'arma Germaniyadagi eng istiqbolli tibbiy tadqiqot markazlarining egasidir.

15. Devid va Lucille Packard xayriya fondi. Devid Pakard oilasi bilan birgalikda dunyodagi eng yirik xayriya jamg'armalaridan biriga asos solgan bo'lib, u har yili sog'liqni saqlash va ilm-fanni rivojlantirish, shuningdek, bolalar hayotini yaxshilash uchun 200 million dollardan ortiq mablag' ajratadi. Xayriya

budjeti asosan Devid Pakkardning shaxsiy mablag'laridan iborat.

Dunyoning xayriya jamg'armalari reytingi har bir inson xayriya barcha odamlar uchun haqiqatan ham muhim ekanligiga ishonch hosil qilishi uchun tuzilgan. Ko'plab taniqli shaxslar jamiyat hayotini yaxshilashga va muhtojlarga yordam berishga harakat qilishadi. Mashhurlar xayriya uchun millionlab mablag'lar sarf qilishadi.

Qo'shma Shtatlarda bir yarim millionga yaqin xayriya tashkilotlari va diniy cherkovlar ro'yxatga olingan. Bu mamlakat yalpi ichki mahsulotining 2 foizdan ortig'i xayriyalarga sarflanadi. Bundan tashqari, ushbu pulning 76 foizi jismoniy shaxslardan. Va bunday jamoat fondi xayriya mablag'larining sezilarli qismini chet elga yuboradi.

2002 yilda O'zbekistonda respublika va xalqaro ahamiyatga molik 220 dan oshiq jamoa tashkilotlari faoliyat ko'rsatgan bo'lsa, ularning 25 tasini ya'ni 11,3 foizini jamg'armalar tashkil etgan. Shuningdek, respublikamizda hisob ro'yxatiga olingan 1500 ta viloyat, 20 dan ortiq xorijiy davlatlarning jamoat tashkilotlari ham mavjud. 2009 yilda xalqaro va respublika ahamiyatiga molik 76 ta va mahalliy ahamiyatga molik 126 ta jamoat fondlari, jamg'armalar faoliyat ko'rsatgan [7].

Hozirgi vaqtda O'zbekistonda 5 mingdan ortiq hukumatga qarashli bo'lmagan tashkilotlar faoliyat ko'rsatmoqda. Bu tashkilotlar mamlakatning ijtimoiy--siyosiy hayotida ayollar va yoshlarning ishtirokini faollashtirish, ijtimoiy--iqtisodiy, gumanitar, ekologik masalalarni hal etish, shuningdek shaxs huquqlari va erkinliklarini himoya qilish sohasida ish olib bormoqda.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining XIII bobida, "Fuqarolik kodeksi"ning 73-75 moddalarida "Jamoat birlashmalari to'g'risida", "Kasaba uyushmalari, ularning huquqlari va faoliyatining asoslari haqida"gi Qonunlarda nohukumat tashkilotlarining faoliyatini ta'minlashga qaratilgan qoida va me'yorlar o'z aksini topgan bo'lsa, Prezident farmonlarida va Vazirlar Mahkamasining qarorlarida ularni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash, imtiyozli soliq to'lovlarini belgilash, moddiy-texnik bazasini mustahkamlash shart-sharoitlari yaratib berilmoqda. Nodavlat va jamoat tizimlarining jamiyat hayotidagi mavqei o'sib bormoqda. Ular faqat aholi fikrining turli ko'rinishlarini ifoda etib qolmasdan, xalqning ijtimoiy fikrini shakllantirishga ham faol ta'sir ko'rsatmoqda.

Mamlakatimizda fuqarolar yoki yuridik shaxslarning tashabbusi bilan tuzilgan va ko'ngilli, o'zini-o'zi boshqaruvchi tashkilotlar xilma-xilligi bilan farqlanadi. O'zbekistonda faoliyat yuritayotgan jamg'armalarni quyidagicha guruhlash mumkin:

- Aholi muayyan yirik toifalarning ijtimoiy manfaatlarini ko'zlab ishlashga ixtisoslashgan hukumatga qarashli bo'lmagan umummilliy jamg'armalar ("Mahalla",

"Nuroniylar" jamg'armalari).

- Ixtisoslashgan milliy va xalqaro jamg'armalar ("Ekosan", "Sog'lom avlod uchun" jamg'armasi, "Iste'dod" jamg'armasi, Amir Temur madaniy-tarixiy jamg'arma, Matbuotni demokratlashtirish va jurnallarni qo'llab-quvvatlash ijtimoiy-siyosiy jamg'armasi, Orolni qutqarish jamg'armasi, Imom al Buxoriy xalqaro jamg'armasi, "Oltin Meros" xalqaro hayriya jamg'armasi, Estrada san'atini rivojlantirish jamg'armasi, "Ijod" fondi).

- Umumiy xayriya jamiyatlari, jamg'armalari (Respublika bolalar sportini rivojlantirish jamg'armasi, Bolalar uyi tarbiyalanuvchilarini ijtimoiy himoya qilish jamg'armalari - "Sen yolg'iz emassan", "Mehr nuri", "Fond Forum" jamg'armalari).

- Iqtisodiyot, moliya, bank tizimi va qishloq xo'jaligini rivojlantirishga yo'naltirilgan jamg'armalar, fondlar (Budjetdan tashqari jamg'arib boriladigan pensiya fondi, Sug'oriladigan yerlarning meliorativ holatini yaxshilash jamg'armasi).

Mamlakatda XXI asr boshlarida "Kuchli davlatdan kuchli jamiyat sari" konseptual siyosiy dasturni amalga oshirish maqsadlaridan kelib chiqib, markaziy davlat organlarining ayrim vakolatlarini mahalliy davlat hokimiyati, o'zini-o'zi boshqarish organlari va jamoat tashkilotlariga bosqichma-bosqich berib borish asosida jamiyat qurilishini erkinlashtirish jarayonlari boshlangan. Bu sohada quyidagi yo'nalishlarda islohotlar bosqichma-bosqich amalga oshirilmogda:

□ birinchidan, jamiyat a'zolarining ongi, irodasi, madaniyati, ma'naviyati va bilimi yuksak darajada bo'lishiga erishish, ularning huquqiy ongi hamda huquqiy madaniyatiga alohida e'tibor berish;

□ ikkinchidan, jamiyat a'zolarining manfaatlari uyg'unlashuvi jarayonlarini shakllantirish, jamiyat manfaatlari shaxsiy manfaatlar bilan mushtarakligiga erishish;

□ uchinchidan, jamiyatning takomillashuvi, yangilanishi uchun kuchli va real siyosiy, iqtisodiy, madaniy imkoniyatlarni shakllantirish;

□ to'rtinchidan, jamiyat a'zolari va tuzilmalari o'rtasidagi hamkorlik asosida jamiyatning umumiy manfaatlarini uyg'unlashtirish;

□ beshinchidan, jamiyatdagi munosabatlarni tartibga soluvchi huquqiy qoidalar ta'sirini kuchaytirish, ularga ongli ravishda bo'ysunish amaliyotini vujudga keltirish;

□ oltinchidan, siyosiy hokimiyatning o'z vazifalarini to'liq bajarishiga kengroq va qulayroq imkoniyatlar yaratish, siyosiy hokimiyatga nisbatan jamiyat a'zolari ishonchini kuchaytirish, uning aholi tomonidan keng va faol qo'llab-quvvatlanishiga erishish kabi yo'nalishlarni o'z ichiga oladi [8].

O'zbekiston Respublikasida faoliyat yuritayotgan

jamg'armalar nafaqat jamg'arma tizimidagi fuqorolarning ijtimoiy faolligini oshirish yohud ma'lum soha rivojini ta'minlashga xizmat qiladi, balki, hozirgi zamon sivilizatsiyasining muhim subekti sifatida jamiyatni ijtimoiy taraqqiy ettirish ishida faol ishtirok etmoqda.

Yurak amri xayriya jamg'armasi. Maqsadi - ijtimoiy yordamga muhtoj bo'lgan oilalarga xayriya qilish.

VAQF xayriya-jamoat fondi. Maqsadi – ijtimoiy va tibbiy yordamga muhtoj bo'lgan oilalarga xayriya qilish, diniy ehsonlar va moliyaviy ibodatlar amalga oshirish

7-qadam xayriya fondi. Yo'nalishi: bemor bolalarning davolanishi uchun xayriya qilish.

Mehrli qo'llar xayriya fondi. Yo'nalishi: imkoniyati cheklangan bolalar va yoshlar bilan ishlash, ularning manfaatlarini himoya qilish, rag'batlantirish va ularga o'zlarini ijodda, sportda, intellektual jihatdan har tomonlama namoyon qilish va rivojlantirishga ko'maklashish.

Ezgu amal xayriya fondi. Yo'nalishi: saraton kasalligi va tibbiy yordamga muhtoj bo'lgan og'ir kasal bolalarga yordam qilish, korporativ xayriya ishlarini rivojlantirish, biznes va nodavlat notijorat tashkilotlari o'rtasidagi hamkorlikni mustahkamlash, xususiy xayriya va ko'ngillilarni rivojlantirish, noyob ijtimoiy loyihalarni ishlab chiqish va amalga oshirish

Yuridik va (yoki) jismoniy shaxslar tomonidan ixtiyoriy mulkiy badallar qo'shish asosida tashkil etilgan, xayriya, ijtimoiy, madaniy, ma'rifiy yoki boshqa ijtimoiy foydali maqsadlarni ko'zlaydigan, a'zoli bo'lmagan nodavlat notijorat tashkiloti jamoat fondi deb e'tirof etiladi. O'zbekiston Respublikasida xalqaro, respublika fondlari hamda mahalliy fondlar tashkil etiladi va faoliyat ko'rsatadi. Xalqaro fondlarga faoliyati o'z ustavlariga va O'zbekiston Respublikasi qonunchiligiga muvofiq O'zbekiston Respublikasining va bir yoki undan ortiq chet davlatlarning hududiga tatbiq etiladigan fondlar kiradi [9].

Quyidagilarni tashkil etish uchun zarur bo'lgan dastlabki mablag'larning eng kam miqdori:

xalqaro va respublika jamoat fondlari uchun – bazaviy hisoblash miqdorining besh yuz baravari miqdorida;

mahalliy jamoat fondlari uchun – bazaviy hisoblash miqdorining yuz baravari miqdorida bo'lishi kerak.

Jamoat fondlarining alohida bo'linmalari (vakolatxonalar va filiallari) uchun dastlabki mablag'larning eng kam miqdori mavjud bo'lishi talab etilmaydi.

Jamoat fondlarini tashkil etish uchun zarur bo'lgan dastlabki mablag'larning eng kam miqdori davlat ro'yxatidan o'tkazish paytida faqat pul shaklida shakllantirilgan bo'lishi lozim.

Fondning mol-mulkini shakllantirish manbalari quyidagilar bo'lishi mumkin:

muassis(lar) tomonidan bir yo'la to'lanadigan (o'tkaziladigan) yoki muntazam kelib turadigan pul va boshqa tushumlar;

fond vasiyatnoma bo'yicha tashkil etilgan taqdirda vasiyat

qiluvchining fondga o'tkazilgan mol-mulki;

yuridik va jismoniy shaxslarning ixtiyoriy xayriyalari;

yuridik va jismoniy shaxslar, davlat, chet el va xalqaro tashkilotlar, chet davlatlar ajratadigan grantlar;

fondning tadbirkorlik faoliyatidan olinadigan daromadlar (foйда);

XULOSA VA TAKLIFLAR

Mamlakatimiz madaniyati va san'ati, xususan, milliy qadriyatlarimizning ajralmas qismi bo'lgan musiqa san'ati rivojiga munosib hissa qo'shib kelayotgan "Estrada san'atini rivojlantirish jamg'armasi" nodavlat notijorat tashkilot hisoblanib, estrada san'ati namoyandalari hamda yosh ijodkorlarni moddiy va ma'naviy qo'llab-quvvatlash, rag'batlantirish, "O'zbeknavo" estrada birlashmasining moddiy-texnika bazasini mustahkamlash maqsadida Estrada san'atini rivojlantirish va muvofiqlashtirish Kengashining huzurida tashkil etilgan. Jamg'arma o'z faoliyatini O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, O'zbekiston Respublikasining "Nodavlat notijorat tashkilotlari to'g'risida"gi, "Jamoat fondlari to'g'risida"gi, "O'zbekiston Respublikasida jamoat birlashmalari to'g'risida"gi va boshqa nodavlat notijorat tashkilotlar faoliyatlarini tartibga soluvchi qonun hujjatlari asosida yuritadi.

"Mahalla" hayriya jamg'armasining asosiy maqsadi mahalla va mahalla aholisining ijtimoiy, iqtisodiy, madaniy darajasini tobora yuksaltirish, milliy an'ana va udumlarni yanada boyitish, shuningdek, mahalla o'zini-o'zi boshqarish organlarining ish faoliyatini boshqarish, nazorat qilish, har tomonlama muvofiqlashtirish va rivojlantirishdan iborat. Jamg'arma:

- mahalla madaniy, ma'naviy-marifiy targ'ibot ishlarni keng yo'lga qo'yishning uslubiy asoslarini yaratish va joriy qilish;

- aholi o'rtasida o'zaro hurmat va insonparvarlik, yaxshi qo'shnichilik, mehr-oqibat munosabatlarini shakllantirish, ijtimoiy-siyosiy barqarorlik, tinchlik va osoyishtalikni ta'minlashning zarurligini keng targ'ib qilish va targ'ibot uslublarini yaratish;

- yosh avlodni milliy mafkura, vatanparvarlik va insonparvarlik ruhida tarbiyalashda mahallalarga uslubiy yordam ko'rsatish;

- davlat organlari vakolatlarini fuqorolarning o'zini-o'zi boshqarish organlariga bosqichma-bosqich o'tkazish jarayonida faol qatnashish va bu vakolatlarning amalga oshirilishida mahallalar uchun zaruriy uslubiy tavsiyalar ishlab chiqish;

- mahallalar raislari, oqosoqollari va faollarining bilim darajasini, malakasini va saviyasini ko'tarish, ularda bozor iqtisodiyoti munosabatlariga mos keluvchi zamonaviy

boshqaruv ko'nikmalarini shakllantirishda o'quv ishlarini tashkil qilish;

- mahallalarning mamlakatimizdagi hamda xorijdagi jamoat tashkilotlari, davlat boshqaruv organlari bilan o'zaro munosabatlar mexanizmlarini shakllantirish, uni rivojlantirish mavzularida ilmiy-amaliy anjumanlar o'tkazish;
- respublika hududida faoliyat ko'rsatayotgan xalqaro xorijiy tashkilotlar, elchixonalar, jamoalar va jam'armalar bilan jamg'arma vakolati doirasida aloqa o'rnatish, hamkorlikda qo'shma ilmiy loyiha va Dasturlar ishlab chiqish va bajarish, moliyalashtirish uchun xalqaro grantlar olishni va bajarishni tashkil qilish;
- O'zbekistonda xalqaro anjumanlar, seminarlar o'tkazishga tashabbuskorlik qilish, anjumanlarga chet ellik vakillarni o'rnatilgan tartibda taklif qilish, xorijiy mamlakatlarda o'tkaziladigan xalqaro anjumanlarda qatnashish;
- respublikadagi boshqa nodavlat notijorat tashkilotlari bilan aloqalar o'rnatish, hamkorlikni kuchaytirish;
- mahallalarning ish faoliyatini o'rganib borish, tahlil qilish va shu sohadagi ilg'or tajribalarni ommalashtirish va ular manfaatini qonun asosida himoya qilish, ular tomonidan ishlab chiqilgan istiqbolli g'oyalarni va islohot loyihalari, respublikani ijtimoiy va iqtisodiy rivojlantirishga olib boradigan amaliy tadbirlarni qo'llab-quvvatlash, bu ishlarda ularga ko'maklashish;
- mahallalar ishini muvofiqlashtiruvchi oqsoqollar kengashlarini tashkil qilishda o'z takliflari bilan ishtirok etish, faoliyatini yo'naltirish, zarur hollarda moliyaviy qo'llab-quvvatlash;
- mahallalardagi kam ta'minlangan va boquvchisini yo'qotgan oilalar, yolg'iz keksalar, faxriylar, nogironlar, ko'p bolali oilalar, yetim-yesirlar, baynalminalchilar manfaatlarini har tomonlama himoya qilish;
- mahalla ahlining tashabbuskorligini oshirishda qulay moddiy va ma'naviy sharoitlar yaratib berish, ishlarni kasb-hunarga yo'naltirish, mahallalarda kichik va qo'shma korxonalar ochishga uslubiy va amaliy yordam ko'rsatish;
- lotereya o'yinlari o'tkazish, kreditlar olish va berish; chorva mollari, parranda hamda dehqonchilik mahsulotlarini yetishtirish maqsadida xo'jaliklar tashkil qilish;
- chet el firmalari va fuqarolari ishtirokida qo'shma korxonalar ochish va turli ko'rgazmalar tashkil qilish;
- xalqaro aloqalarni amalga oshirish maqsadida chet ellardagi birodarlik uyushmalari bilan hamkorlik qilish hamda ekologik dasturni amalga oshirishda ishtirok etish vazifalarni amalga oshiradi [10].

Muallif haqida / Сведения об авторе / Author details

1. Samiyeva, Gulnoza Toxirovna - Qarshi muhandislik-iqtisodiyot instituti dotsenti, i.f.f.d. (PhD) /

Самиева, Гулноза Тохиروвна - доцент Каршинского инженерно-экономического института, PhD / Samiyeva, Gulnoza Tokhirovna - associate professor of Karshi Institute of Engineering and Economics, PhD

■ samiyevagulnoza@gmail.com

■ <https://orcid.org/0009-0003-3192-3887>

Foydalanilgan adabiyotlar:

- [1]. Финансовый менеджмент: учебник / Г.Б. Поляк [и др.]; под редакцией Г. Б. Поляка. – 4-е изд., перераб. и доп. – Москва: Издательство Юрайт, 2018. – 456 с. – (Авторский учебник). – ISBN 978-5-9916-4395-5. – Текст: электронный // ЭБС Юрайт [сайт]. – URL: <https://urait.ru/bcode/411109> (дата обращения: 23.06.2021).
- [2]. (2011) Application of foreign experience of functioning of sovereign investment funds for the Reserve Fund and the National Welfare Fund of the Russian Federation. Abstract of thesis. Dissertation economic sciences. Moscow, 24 p.
- [3]. Esaulkova T. S. Risk Management for Investment / Placement of Pension Assets. In: Bulletin of Moscow Region State University. Series: Economics, 2020, no. 2, pp. 28–37.
- [4]. Xamrayeva S.N., Samiyeva G.T. Ijtimoiy soha iqtisodiyoti. Darslik – T. 2022
- [5]. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Oliy Majlisga Murojaati, - T. 2020 yil, 24 dekabr
- [6]. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 8 avgustdagi "Hududlarning jadal ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishini ta'minlashga doir ustuvor chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarori hamda 2019 yil 8 yanvardagi "Hududlarni kompleks ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish bo'yicha sektorlar faoliyatini yanada takomillashtirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qaroriga asosan tashkil etilgan
- [7]. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlis Axborotnomasi 2009. -№ 9-10. -141 modda.
- [8]. Decision PQ-465 of the President of the Republic of Uzbekistan Sh. Mirziyoev "On measures to develop the social and production infrastructure of the Republic of Uzbekistan in 2023-2025" 30.12.2022
- [9]. Алимova, М. Ю. (2022). СУЩНОСТЬ И ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ СОЦИАЛЬНОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ. Экономика и социум, (10-1 (101)), 226-231.
- [10]. Samiyeva, G. T. (2023). IJTIMOY FONDALAR VA MAQSADLI JAMG'ARMALAR FAOLIYATINI TAKOMILLASHTIRISH. YASHIL IQTISODIYOT VA TARAQQIYOT, 1(10), 325–331. https://doi.org/10.55439/GED/vol1_iss10/a64